

Onko esperantoon syntymässä uusi passiivimuoto?

IĜi- ja ATI-passiivit

aŭtoro Juha Metsäkallas · publikigita 2020-01-28

Kirjoitin otsikon kyllä yksikköön, mutta sitten muistin, että näitä uusia passiivimuotoja on oikeastaan kaksi.

LEGIĜAS
LEGATAS

IĜI-passiivi

Jotkut mieltävät päätteen *iĝi*-passiiviksi.

- **La libro legiĝas**

Kenties käsityksen taustalla on seuraavanlainen päättely. Koska *-iĝi* tarkoittaa "tulla joksikin", verbin *legiĝas* täytyy tarkoittaa "tulla luetuksi". Koska virkkeestä lisäksi puuttuu tekijä, kyseessä täytyy olla passiivimuoto.

Jos tuon kääntää suomeksi muotoon "Kirja/kirjaa tulee luetuksi", havaitsemme kyllä, että virke on passiivinen siinä mielessä, ettei siitä käy ilmi, ketä kirjan lukee¹. Tämä johtuu siitä, että "luetuksi" on tulla-verbin ns. **TU-partisiipin translatiivimuoto**. TU-partisiippihan on passiivin partisiippi.²

Mutta mikä tuo muoto *legiĝas* on? **PMEG:n** mukaan *iĝi*-verbit voidaan jakaa neljään ryhmään.

Ordinaraj IĜ-verboj

Ordinaraj eli tavalliset *iĝ*-verbit osoittavat muutosta toiseen tilaan. Päätteellä *iĝi* on siis sijamuotoa transitiivi vastaava merkitys: kantasana, johon päätte on liitetty, osoittaa uuden tilan.

- *En la kota vetero mia vesto forte malpuriĝis* : Kuraisessa säässä pukuni likaantui kovin.
- *Ŝi sidiĝis sur la ŝtuparon* : Nainen istuutui rappusille.

Tällaisissa lauseissa subjekti osoittaa muuttuvan kohteen, esim. yllä pukuni. Tekijää joko ei mainita (ensimmäisessä esimerkissä tekijä on epäsuorasti sää) tai tekijä kohdistaa toiminnan itseensä, ns. **refleksiiviverbi**. Joka tapauksessa lauseet ovat aktiivissa, eivät passiivissa.

☞☞ **IĜ-verboj faritaj el objektaj verboj**

Objekta verbo tarkoittaa transitiivista verbiä eli verbiä, jolla on suora objekti ("Avaan oven"). Pääte *iĝi* muuttaa verbin intransitiiviseksi ja samalla toiminnan aiheuttaja poistuu lauseesta ("Avaan oven" → "Ovi avautuu").

Esperanto ja suomi poikkeavat transitiivisista verbeistä muodostettujen -tua/tyä (*-iĝi*) muotojen suhteen toisistaan lauseopillisesti.

- *Ĉi tiu domo detru*iĝ*is dum la milito* : Tämä talo tuhoutui sodan aikana.

Suomessa tämä esimerkki ei eroa mitenkään edellisestä ryhmästä. Tekijää ei mainita (epäsuorasti tekijä on sota), mutta lause on selkeästi aktiivissa. Ilmeisesti esperanton lauseen voi ajatella passiivin luonteiseksi, mikä nähtävästi johtuu siitä, että esperantossa muukin kuin (mainitsematta jätetty) ihminen voi olla passiivilauseen tekijä (Esperanton *esti*-passiivihan on pikemminkin tilan muuttumisen kuvaus). Näin ollen ajatellaan, että tämän passiivin luonteisen lauseen "tekijä" on sota. Suomeksi passiivilauseessa tekijää ei mainita, ei edes voi, mutta sellaiseksi oletetaan lähes poikkeuksetta ihminen.

- *En ĉiu objekto troviĝas difekto* : Jokaisessa esineessä on virhe.

Esperantoksi lauseella on jälleen passiivin luonne, mutta suomeksi kyseessä on hyvin yleinen ns. [eksistentiaalilause](#), jossakin on jotakin. Ilmaisua "jokaisessa esineessä" on [adverbiaali](#), joka jotenkin määrittää lauseen predikaattia (esimerkissä verbi "on"), muttei ole [predikatiivi](#) (substantiivi "virhe"). Esimerkissä sanapari "jokaisessa esineessä" rajaa olla-verbiä eli missä kaikissa virhe on tai esiintyy.

☞☞ **IĜ-verboj faritaj el senobjektaj transiraj verboj**

Jos verbi on intransitiivinen (vailla suoraan objektia) ja tarkoittaa sellaisenaan siirtymistä toiseen tilaan eli on luonteeltaan transitiivinen, päätteen *iĝi* lisääminen on tarpeetonta ja jopa virheellistä.

Poikkeuksen muodostavat verbit, joissa pääte *iĝi* tuo muassaan tahdonvastaisen tai yllättävän tapahtuman vivahteen.

- *En la nokto subite flamanta fajra kolono frapis tra la fenestroj... la tuta domo forbrulis, kaj la juna pasero mortiĝis, sed la junaj homoj feliĉe sin savis* : Yöllä yllättäen tulipatsas iskeytyi ikkunoista sisään... koko talo paloi ja nuori varpunen menehtyi, mutta nuoret onneksi pelastautuivat.

Tässä pääteettä *iĝi* on käytetty korostamaan varpusen yllättävää kuolemaa varsinkin vasta-kohtana nuorten selviytymiselle. Tällainen zamenhofilainen (kyllä, yllä oleva teksti on Z:lta itseltään lähtöisin) tehokeino on sittemmin jäänyt pois käytöstä.

☞☞ **Nenormalaj IĜ-verboj faritaj el objektaj verboj**

Erikoistapauksiksi on katsottava ne tapaukset, joissa transitiivisesta verbeistä luodulla *iĝ*-pääteillä verbillä on poikkeava käyttö.

☞☞ Sciîgi

Verbi *scii*, tietää, on transitiivinen.

- *Mi ne sciis la novaĵon* : En tiennyt uutisesta.

Verbistä voidaan muodostaa *iĝi*-verbi, *sciiĝi*, jolla on säännönmukainen merkitys (ks. transitiivisista verbeistä muodostetut *iĝi*-verbit yllä).

- *La novaĵo rapide sciiĝis en la tuta urbo* : Uutinen levisi nopeasti koko kaupunkiin.

Vanhahtavaa ilmaisua käyttäen voisi kai sanoa ”Uutinen saapui nopeasti koko kaupungin tietoon”. Nykysuomeksi *sciiĝi* kääntyy kuitenkin luontevimmin jollain muulla kuin tietää-johtoosella verbillä tai ilmaisulla, esim. ”levisi” yllä.

Monesti kuitenkin verbiä *sciiĝi* käytetään merkityksessä *ekscii*, saada tai tulla tietämään (vrt. *sidiĝi* = *eksidi*).

- *Mi sciiĝis pri tio de homoj plej kredindaj* : Sain tietää tästä mitä luotettavimmilta ihmisiltä.

Nykyisin käytetään suositeltavampaa muotoa *ekscii*, joka paremmin tuo esille tapahtumisen alkamisen (ks. [aiempi artikkelini aspekteista](#)).

☞☞ Timiĝi

Verbi *timi* on niin ikään transitiivinen.

- *Ne timu bojantan hundon* : Älä pelkää haukkuvaa koira.

Tuosta muodostettu *iĝi*-päätteinen verbi voisi tarkoittaa ”tulla pelästyneeksi”, mutta käytännössä *timiĝiä* käytetään vain merkityksessä ”pelästyä” eli *ektimi*. Koska *iĝi*-lauseissa ei ole esperanton kieliopin mukaista objektia, on suositeltavaa käyttää verbiä *ektimi* verbin *timiĝi* sijaan.

☞☞ Mitä mieltä olen *iĝi*-passiivista

Vaikka joissain tapauksissa päätteellä *iĝi* voi katsoa olevan passiivin luonne, ei näin ole yleisesti. Tämä monimutkaistaa: milloin *iĝi*-verbi osoittaa passiivia, milloin ei. Vaikkei esperanto olekaan poikkeuksia vailla (juurihan mainitsin sellaisen esimerkiksi edellä), ei niitä pidä tarkoituksella tehdä luomalla päätteelle *iĝi* eri merkityksiä verbin kantasanan perusteella.

☞☞ ATi-passiivi

Mielenkiintoisempina suomenkielisen näkökulmasta pidän muotoa, jolle olen antanut nimen *ati*-passiivi.

- *La libro legatas* : Kirja luetaan.

Jotkut ajattelevat muodon olevan lyhentymä ilmaisusta *estas legata*. Jos olen ymmärtänyt oikein, muut muodot ovat *legatis*, *legatos*, *legatus* ja *legatu*. Logiikka menee kai jotenkin niin,

että päätteen (-as, -is, -os...) osoittamalla hetkellä lukeminen oli käynnissä (-at).

Esperanton kielioppi sinänsä sallii, että eri partisiipeista voi muodostaa verbejä, mutta ongelmana usein on, mitä tuollaiset verbit tarkoittavat. Ongelma on erityisen suuri sellaisten muotojen kuin *devintus* ja *povintus* kohdalla, koska ne **eivät** yleensä **tarkoita** samaa kuin englannin imaginaarinen *should* tai *could* (tästä aiheesta toiste).

Sinänsä *ati*-passiivi olisi minusta oikein oiva, jos ja tämä on ehdoton jos sitä käytettäisiin samoin kuin suomen passiivia. Tämä tarkoittaa kahta, kolmea ehtoa:

1. Passiivi kuvaa määrittelemättömän tekijän, yleensä ihmisen tai ihmisjoukon, tekemään toimintaa.
 - Passiivissa oleva verbi keskittyy toimintaan, ei tilan muutokseen.
 - Passiivilauseessa ei mainita tekijää [= ei agenttia!], mutta siksi yleensä oletetaan ihminen.
2. Toiminnan suora kohde on objekti.
 - Jos toiminnalla on suora kohde, tämä on lauseen **objekti**, koska verbi kuvaa toimintaa, ei tilan muutosta.

Jos siis haluaa käyttää *ati*-passiivia, ja mikä ettei, kovasti soisin, että se olisi *oni*-passiivin kaltainen em. ehtoineen:

- *Monon oni bezonas* → *Monon bezonatas* : Rahaa tarvitaan.

Jos haluaa heittäytyä vielä radikaalimmaksi, *ati*-passiivia voisi käyttää myös intransitiivista verbeistä. Espeanton *esti*-passiivillahan on rajoitus, että se voidaan muodostaa vain verbeistä, joilla on vastaavassa aktiivilauseessa suora objekti. Näin siksi, että tuosta objektista muodostetaan ns. passiivilauseen subjekti - koska *esti*-passiivi on tilan muutoksen, ei itse toiminnan, kuvaus.

Oni-passiivillahan tällaista rajoitusta ole.

- *Sur la kampo de la lernejo oni kuras* → *Sur la kampo de la lernejo kuratas* : Koulun pihalla juostaan.

Totta kai tiedän, että tällaisen toivominen on liki toivotonta. Ei sitä *netuŝebla-* ja *kontraŭfundamenta-*valitusta jaksa kuunnella.

PS. Vaikka annan artikkelien hautua useita päiviä ennen niiden julkaisemista, tähän oli jäänyt pari kohtaa, jotka katsoin parhaaksi korjata julkaisemista seuraavana päivänä.

-
1. Tällaiset "tulee tehdyksi" [passiivimaiset rakenteet](#) ovat puhekielessä ja murteissa erittäin yleisiä.
 2. Lukemisen kohde, voi olla joko kokonaisobjekti "kirja" (akkusatiivi) tai osaobjekti "kirjaa" (partitiivi). Kenties esperanton määräinen artikkeli osoittaa, kummasta on kyse, mutta artikkelihan on minulle ihan [la-la-la-juttu](#). Niin tai näin esperantossahan passiivin objektia kutsutaan oudosti passiivin subjektiksi, jolloin sen sijamuoto on nominatiivi.

La origina artikolo estas publikigita 2020-01-28 en la retejo [Finna babilejo](#) kun rubriko [Onko esperantoon syntymässä uusi passiivimuoto?](#). Ĉi tiu PDF-

versio estas kreita 2020-02-01. Vidu ankaŭ la aliajn afiŝojn de tipo [artikolo](#).